

Кароль М.М.
СУПРАЦІЎЛЕННЕ ПЕРАВОДУ КАТАЛІКОЎ У ПРАВАСЛАЎЕ
Ў МІНСКАЙ ГУБЕРНІ Ў ДРУГОЙ ПАЛОВЕ XIX ст. (па матэрыялах НГАБ)

Пасля задушэння паўстання 1863–1864 гг. расійскія ўлады распачалі правядзенне шэрагу рэпрэсіўных мерапрыемстваў. Адным з іх з’яўляўся прымусовы перавод часткі насельніцтва ў праваслаўе. Апошнія ладзілася пераважна ў дачыненні да сялян, якія былі найбольш бязспраўнай сацыяльнай групай на тэрыторыі беларуска-літоўскіх губерняў.

Масавы перавод насельніцтва ў праваслаўе з’яўляўся састаўной часткай агульнай палітыкі русіфікацыі. За перыяд з 1863 г. па ліпень 1866 г., калі пасаду віленскага генерал-губернатара займаў спачатку Міхаіл Мураўёў, а пасля Канстанцін фон Кауфман, у Мінскай губерні ў праваслаўе было пераведзена больш за 10 тыс. чалавек, а па ўсіх беларускіх губернях больш за 42 тыс. [10, с. 63].

Нягледзячы на такія буйныя лічбы, праваслаўная царква сутыкнулася з праблемай, калі пры вонкавай згодзе на змену канфесіі насельніцтва (пераважна гэта тычыцца беларускага сялянства), на якое расійскім урадам ускладаліся асноўныя спадзяванні ў справе «абрусення краю», адмаўлялася выконваць сакральныя таямніцы паводле праваслаўнага абраду, а ў некаторых выпадках даходзіла да скаргаў і абвінавачанняў улад у прымусовым пераводзе з каталіцтва.

У беларускай гістарыяграфіі пануе меркаванне, што сялянства безуважна ставілася да пытанняў рэлігіі і не адчувала розніцы паміж накірункамі хрысціянства, захоўваючы, на думку Сяргея Токця [11, с. 103], у XIX ст. атавізмы паганства. Аднак выяўленыя ў фондах Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі (НГАБ) дакументы сведчаць пра тое, што не толькі дваранства, але і сяляне, хоць і ў меншай ступені, прынцыпова выступалі за захаванне сваёй канфесійнай прыналежнасці.

Асноўныя крыніцы па пытаннях супраціўлення пераводу ў праваслаўе змяшчаюцца ў фондах Мінскай духоўнай праваслаўнай кансісторыі (ф. 136) і Канцылярыі мінскага губернатара (ф. 295), пра якія і пойдзе гаворка ў дадзеным артыкуле.

Першую групу крыніц складаюць рапарты і паведамленні расійскіх судовых і паліцэйскіх ураднікаў, а таксама праваслаўных святароў, якія змяшчаюць звесткі аб неналежным выкананні новадалучанымі праваслаўных абрадаў.

Так, у 1871 г. на разгляд Мінскай духоўнай кансісторыі была перададзена справа пра сялян вёсак Кускі і Такоўшчына Барысаўскага павета, якія не выконвалі рэлігійных абрадаў [4, арк. 1]. Жыхары гэтых вёсак да 1866 г. з’яўляліся каталікамі, а пасля 1866 г. далучаны да прыходу Гацкай праваслаўнай царквы.

Падчас следства было высветлена, што двое сялян з вёскі Кускі Калістр і Лук’ян Дзмітрыевічы Нарушэвічы не ўхіляліся ад выканання праваслаўных рытуалаў і штогод з’яўляліся да споведзі. Аднак іншыя сяляне не былі такімі адданымі новай канфесіі. Пры гэтым варта адзначыць, што паводле сведчання святара Гацкай царквы, згодна з выпадкова знойдзенымі ім данымі ў метрычнай кнізе, Лук’ян Нарушэвіч быў ахрышчаны пры нараджэнні ў праваслаўе, значыць, тут яшчэ прысутнічаў момант ранейшага так званага «спакушэння ў лацінства». У сувязі з чым святар просіць не ўлічваць гэта пры разглядзе справы, а лічыць Л. Нарушэвіча сапраўдным праваслаўным. Выпадкі астатніх асоб павінен быў разбіраць ваенны начальнік Барысаўскага павета. Сяляне мусілі даваць паказанні на конт адмовы выконваць праваслаўныя абрады.

Падчас следства ў святара Гацкай праваслаўнай царквы былі запатрабаваны копіі падпісак аб згодзе сялян на змену канфесійнай прыналежнасці. Усе сведкі дапытваліся не мясцовым ксяндзам або іншай зацікаўленай у выніках асобай, а судовым следчым. З прычыны таго, што ўсе яны былі непісьменныя, з іх слоў паказанні запісаны Н. Навіцкім (магчыма, мясцовы пісар). Гэта з’яўляецца дадатковым сведчаннем таго, што згаданыя вышэй сяляне былі шчырыя ў сваім намеры захаваць канфесійную прыналежнасць да каталіцтва і дзейнічалі паводле ўласнай ініцыятывы [5, арк. 15 адв.].

Другую групу крыніц складаюць скаргі саміх сялян на гвалтоўнае далучэнне да праваслаўя.

У 1868 г. сяляне вёсак Слабада і Ляўкоўшчына Мінскага павета скардзіліся ў Мінск на гвалтоўнае іх далучэнне да праваслаўнай царквы [3, арк. 1]. Аднак падчас разбіральніцтва іх скарга была палічана неабгрунтаванай і больш за тое напісанай з прычыны падбукторвання нейкай невядомай зацікаўленай асобай. Пры гэтым не адмаўлялася, што новадалучаныя сяляне адзна-

чаных вёсак не вельмі ахвотна бралі ўдзел у выкананні праваслаўных абрадаў, а мясцовым святарам давалася распараджэнне заняцця падняццем *«духу набожнасці і нязменных абавязкаў выканання таемстваў хрысціянскіх паводле правілаў праваслаўнай царквы»* [3, арк. 2 адв.].

Паводле сведчанняў святароў, сяляне вельмі ўпарта не рэагавалі на ўгаворванні і не толькі адмаўляліся самі выконваць абрады праваслаўнай веры, але і перасталі прыносіць на хрышчэнне сваіх нованароджаных дзяцей. Ніякія ўгаворы мясцовых святароў не дзейнічалі на жыхароў згаданых вёсак, і яны працягвалі спадзявацца, што ўсім далучаным да праваслаўя дазволяць вярнуцца да першапачатковай канфесіі, а таксама, што ім будуць вернуты ліквідаваныя касцёлы [3, арк. 4 адв.]. Паводле рапарта рубяжэвіцкага святара, не толькі жыхары Слабады і Ляўкоўшчыны, але і сяляне вёсак Гнецкі, Даўнары, Насалі і Навікі адмаўляліся, пачынаючы з 1868 г. хадзіць на споведзь і хрысціць сваіх нованароджаных дзяцей [3, арк. 4 адв.].

Асабліва ў сваёй упартасці вылучаліся сяляне вёскі Хатава, якая таксама належала да Слабадскога прыхода. У вёсцы Хатава знаходзілася рымска-каталіцкая капліца, прыпісаная да Камянецкага касцёла, дзе кожны чацвер ксёндз праводзіў службу. У канцы 1866 г. жыхары гэтай вёскі ў колькасці 446 чалавек былі далучаны да праваслаўнай царквы. У сувязі з гэтым капліца, на думку станькаўскага благачыннага, стала непатрэбнай і шкоднай [1, арк. 2]. Таму ў агульным рэчышчы русіфікатарскай палітыкі, капліца была перададзена ў праваслаўнае ведаства.

Святар Танава-Слабадской царквы Мінскага павета Фёдар Бяляеў рапартаваў, што, калі жыхары вёсак Лубеня, Ляўкоўшчына, Мешыцы і Русакі былі, у рэшце рэшт, перакананы ў неабходнасці выканання абрадаў паводле правілаў праваслаўнай царквы, то хатаўцы працягвалі прытрымлівацца свайго меркавання. Яны ўсімі сіламі імкнуліся перацягнуць на свой бок іншых і нават пасміхаліся з далучаных да праваслаўя. Так, напрыклад, селянін Казімір Трухняўскі пагражаў у доме селяніна Міськевіча, які пагадзіўся ахрысціць сваю дачку ў праваслаўе, святару Танава-Слабадской царквы Фёдору Бяляеву і мясцоваму старшыні валаснога праўлення, што пасадзіць іх у астрог, калі тыя будуць далей надакучваць частымі візітамі і марнымі ўгаворваннямі да вяртання ў праваслаўе [3, арк. 8 адв.]. Больш за тое, К. Трухняўскі заявіў, што праваслаўнымі яны, сяляне в. Хатава, стануць толькі ў тым выпадку, калі ўлады зачыняць усе бліжэйшыя касцёлы, а да таго часу *«ніколі не будзем праваслаўнымі і дзяцей нашых не дазволім хрысціць рускім святарам»*. Такія смелыя выказванні, паводле слоў святара Бяляева, дазвалялі сабе не толькі мужчыны, але і іх жонкі, якія звярталіся да святара з грубасцямі і рознымі праклёнамі [3, арк. 10 адв.].

Хатаўскія сяляне праяўлялі надзвычайную ўпартасць у пытанні свайго веравызнання. У 1873 г. яны напісалі распіскі, якія былі засведчаны ў валасным праўленні, што і надалей не збіраюцца выконваць праваслаўныя абрады і хрысціць дзяцей, пакуль іх не прыпішуць да Дзераўнянскага рымска-каталіцкага касцёла Ашмянскага павета, ксяндзы якога гатовыя прыняць іх у сваю парафію [5, арк. 5]. Апрача таго, хатаўскія сяляне самі пахавалі некалькіх аднавяскоўцаў, не звяртаючыся да праваслаўнага святара, бо ў іх *«была надзея на пераход з праваслаўя ў каталіцызм»* [5, арк. 6].

Трэцюю групу крыніц складаюць паведамленні аб закрыцці касцёлаў і далучэнні часткі іх былых парафіянаў да праваслаўя. У мястэчку Волма мясцовы рымска-каталіцкі касцёл ліквідаваны ў 1866 г. [2, арк. 1]. Станькаўскі благачынны абгрунтоўваў неабходнасць закрыцця касцёла тым, што быццам бы спрадвек у гэтай мясцовасці стаяла праваслаўная царква, якая ў 1720 г. гвалтам ператворана ва ўніяцкую [2, арк. 1]. Дзякуючы яго руплівай працы, з дапамогай святароў, міравога пасрэдніка, жандараў і тысячкіх у 1866 г. у праваслаўе было пераведзена 2043 чалавекі, а яшчэ 1000 пагадзіліся прыняць праваслаўе, калі Валмянскі касцёл будзе ператвораны ў праваслаўную царкву. Нягледзячы на такія выдатныя поспехі ў справе распаўсюджвання праваслаўя, у дакументах маюцца хоць і эпизадныя, але ярскія сведчання таго, што не ўсе жыхары воласці добраахвотна пагаджаліся на змену канфесіі. Так, у 1868 г. двое сялян вёскі Загараны Мінскага павета Ігнат Барысевіч і Юзаф Адамовіч пісалі мінскаму губернатару прашэнне, у якім скардзіліся на неправамоцныя дзеянні святара Валмянскай царквы, міравога пасрэдніка і станавога прыстава. Згодна з іх паведамленнем, да 1866 г. І. Барысевіч і Ю. Адамовіч разам са сваімі сем'ямі былі каталікамі, але ў 1866 г., нягледзячы на выказаную нязгоду, гвалтам запісаны ў царкоўныя прыхадскія кнігі [6, арк. 2–4 адв.].

У 1870 г. сяляне вёсак Валмянскай воласці, далучаныя ў 1866 г. да праваслаўя, былі на споведзі ў ксяндзоў Мінскага касцёла, але не выдалі іх імёнаў [7, арк. 1]. Апрача таго, сяляне вёсак

Валмянскага прыхода хадзілі на споведзь да ксяндза ліквідаванага Валмянскага касцёла Андрыеўскага.

Чацвёртая група крыніц змяшчае статыстычныя дадзеныя аб колькасці пераведзеных у праваслаўе ў той ці іншай мясцовасці. На патрабаванне мінскага губернатара ў 1876 г. сабраць «негалосным» чынам інфармацыю, яму былі накіраваны справаздачы наконт таго, колькі людзей па Мінскай губерні перайшло ў праваслаўе з уніятаў і каталікоў, хто з іх працягвае наведваць касцёл, а таксама звесткі пра наяўнасць памешчыкаў і ксяндзоў, якія маглі аказваць уплыў на насельніцтва і перашкаджаць пераходу ў праваслаўе. Абапіраючыся на гэтыя рапарты, можна сцвярджаць, што выпадкі непрыняцця праваслаўнай веры не заўжды насілі эпізодычны характар. Напрыклад, прыстаў 4-га стана Рэчыцкага павета паведамляў, што ў яго стане з каталіцызму ў праваслаўе было пераведзена 112 чалавек, і ніхто з іх не спрабуе звярнуцца да ксяндза альбо схадзіць у касцёл, акрамя двух братоў хутара Церабееўка, якія не наведваюць ні праваслаўны, ні каталіцкі храм, бо сцвярджаюць, што ў праваслаўе іх запісалі гвалтоўна [8, арк. 3 адв.].

Па Ігуменскім павеце станавы прыстаў паведаміў, што ў 1867 г. далучана да праваслаўя 1528 чалавек і быў адкрыты праваслаўны Троіцкі прыход, арганізаваны з ліквідаванага каталіцкага касцёла [8, арк. 5 адв.]. Дакладна вядома пра 15 чалавек, звесткі пра якіх атрымаў прыстаў ад мясцовага святара, які ў прыватнай гутарцы паскардзіўся, што ў мінулым годзе пераканаў 29 чалавек не супраціўляцца прыняццю праваслаўя, а гэтых адужаць не можа [8, арк. 6 адв.].

Паводле рапарта прыстава 1-га стана Пінскага павета ад 13.07.1876 г., да праваслаўя было далучана 4165 чалавек (сялян і мяшчан), з якіх 1500 мяшчан мястэчка Лагішын і 565 сялян розных вёсак працягвалі наведваць Пінскі францысканскі касцёл, дзе таемна звярталіся да ксяндза Гілярыя Казлоўскага, каб той прыняў іх на споведзь альбо выканаў неабходныя рэлігійныя таемніцы [8, арк. 22 адв.–23].

Звесткі аб фактычным вызнанні каталіцызму маюцца таксама ў метрычных кнігах, якія складаюць пятую групу крыніц. У іх адлюстравалася традыцыя надання дзецям пры хрышчэнні ў праваслаўе імёнаў рымска-каталіцкай традыцыі. Такую тэндэнцыю можна прасачыць на прыкладзе метрычных кніг царквы ў вёсцы Тонава Слабада [9]. Як ужо адзначалася вышэй, жыхары вёсак Тонава-Слабадскага прыхода вылучаліся доўгатэрміновай упартасцю ў пытанні прыняцця праваслаўя. Нават пасля далучэння, пачынаючы з 1866 г., у метрычнай кнізе з'яўляюцца запісы пра хрышчэнні дзяцей з вёсак Лубеня, Ляўкоўшчына, Русакі, Мешыцы, якія раней былі каталіцкімі. І пры хрышчэнні бацькі называлі сваіх дзяцей як праваслаўнымі і нейтральнымі імёнамі, так і відавочна каталіцкімі: Адам, Дамінік (Дамініка), Юліян (Юліяна), Магдалена, Людвіг, Феліцыян і інш.

Такім чынам, у фондах Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі маюцца разнастайныя крыніцы, якія дазваляюць прасачыць працэс супраціўлення сялянства беларускіх зямель гвалтоўнаму далучэнню да праваслаўя.

1. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ). – Ф. 136. Воп. 1. Спр. 31410.
2. НГАБ. – Ф. 136. Воп. 1. Спр. 31411.
3. НГАБ. – Ф. 136. Воп. 1. Спр. 32537.
4. НГАБ. – Ф. 136. Воп. 1. Спр. 33386.
5. НГАБ. – Ф. 136. Воп. 1. Спр. 34232.
6. НГАБ. – Ф. 295. Воп. 1. Спр. 1919.
7. НГАБ. – Ф. 295. Воп. 1. Спр. 2176.
8. НГАБ. – Ф. 295. Воп. 1. Спр. 3096.
9. НГАБ. – Ф. 886. Воп. 1. Спр. 22.
10. Смалянчук, А. Ф. Паміж краёвасцю і нацыянальнай ідэяй. Польскі рух на беларускіх і літоўскіх землях, 1864 – лют. 1917 г. / А. Ф. Смалянчук / Бел. гіст. т-ва. – СПб.: Неўскі прасцяг, 2004. – 404 с.
11. Токць, С. М. Беларуская вёска ў эпоху змянаў: другая палова XIX – першая траціна XX ст. / С. М. Токць. – Мінск: Тэхналогія, 2007. – 306 с.

Спичак А.В.

НАГРАЖДЕНИЕ СЛУЖАЩИХ ДУХОВНЫХ КОНСИСТОРИЙ В ТОБОЛЬСКОЙ ЕПАРХИИ: ИСТОЧНИКОВЕДЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В последние годы с заметным повышением роли Русской православной церкви (далее – РПЦ) в общественной жизни России значительно возрос научный интерес к проблеме статуса православного духовенства после коренной церковной реформы (1700–1917 гг.), когда происходило тесное